2 Sociálna činnosť v stredoveku

2.1 Ranný stredovek

Anton Fabian

2. 1. 1 Benediktíni
2. 1. 2 Ján Almužník
2. 1. 3 Karol Veľký
2. 1. 4 Templári, kartuziáni, cisterciáti, premonštráti

Kľúčové pojmy:
Benediktíni, Ján Almužník, Karol Veľký, templári, ciscetriáti, premonštráti

V dejinách sa stredovekom označuje obdobie od pádu Rímskej ríše a vzniku germánskych ríš v 5. stor. po Kr. až po objavenie Ameriky (1492). Nedá sa hovoriť o sociálnej práci v zmysle vedného odboru ani študijného programu, ale jestvovala sociálna charitatívna činnosť. Keďže v Európe bol stredovek kresťanský (kalendár, sviatky, štátne usporiadanie, hierarchia v spoločnosti, školstvo, súdnictvo, zákonodarstvo, atď.) je pochopiteľné že aj sociálnu činnosť vidíme najmä v reholiach.

Typické formy stredovekého života určovala jednak kresťanská antika, jednak germánske predstavy a zvyky. Stretnutie germánskych národov s kultúrou neskorej Rímskej ríše viedlo k tomu, že Germáni prevzali spolu s kresťanstvom aj cirkevnú organizáciu a latinčinu - jazyk vzdelancov, časť antického vzdelanostného odkazu. Osvojili si aj rímske právo. Ovplyvnili ich mnohé formy hospodárskeho života. V oblasti poľnohospodárstva išlo predovšetkým o obhospodarovanie veľkých latifundií. Germáni priniesli do tohto sveta princíp vazalskej vernosti a spoločenské rozvrstvenie na šľachtu, slobodných a poloslobodných (v postavení podobnom otrokom) i svoj zmysel pre symboliku v každodennom živote.

Stredovekú feudálnu spoločnosť charakterizuje hierarchické usporiadanie podobné pyramíde, na vrchole ktorej bol cisár alebo kráľ, po ňom nasledovali veľkí vazali a ďalší feudáli až po najmenších. Všetci však žili z práce poddaných, sedliakov, ktorých sa zaviazali chrániť.

Feudáli dostávali od kráľa rozsiahle majetky, ktorých výnos mal byť odmenou za služby suverénovi. Mnohí menší šľachtici, ale aj slobodní roľníci sa utiekali pod ochranu týchto mocných pánov a stali sa členmi vojenskej družiny. Udelenie väčšieho léna (latinsky feudum) malo slúžiť na pokrytie výdavkov na vojenskú službu, predovšetkým na koňa, výstroj a výzbroj.

Mocný lénny pán disponoval veľkým majetkom a pôsobil ako ochranca cirkevných zariadenía postupne si prisvojoval zemepanské (kráľovské) práva (regálie, napr. právo súdiť, povoľovať stavbu hradu, banské právo, clo, právo raziť mince a povoľovať trhy. Tým dostal určité územie do úplného područia a inštitúcie od neho úplne záviseli. Spory medzi panovníkom a feudálmi sa ťahajú ako červená niť celými stredovekými dejinami. [1]

2. 1. 1 Benediktíni

Benedikt z Nursie (480-550) založil kláštor Monte Cassino a napísal prvé základné pravidlá rehoľného života (Regula monachorum). Kláštorný život podľa Benediktových zásad sa zakladal na uskutočňovaní hesla *ora et labora* - modli sa a pracuj! Mnísi sa mali dopracovať ku kvalite života neprestajným spájaním modlitby s prácou a praktickou láskou k blížnemu. Priznáva práci 3 významy: (a) slúži na to, aby si mnísi sami zaslúžili svoje živobytie; (b) spočíva

[1] Porov. HARENBERG, B. 1995. Kronika ľudstva. Bratislava : Fortuna Print, s. 302.

v službe ľuďom; (c) slúži na oslavu Boha. Benediktove pravidlá sa týkajú liturgie, kompetencií, správy aj morálky vnútri kláštora. [2]

Benedikt chcel zo svojho kláštora vytvoriť centrum, ktoré by ozdravujúco pôsobilo na celú spoločnosť. Opieral sa o zásadu: dať Bohu prvé miesto („Hľadajte najprv Božie Kráľovstvo a jeho spravodlivosť a všetko ostatné dostanete navyše.“ Mt 6, 33)

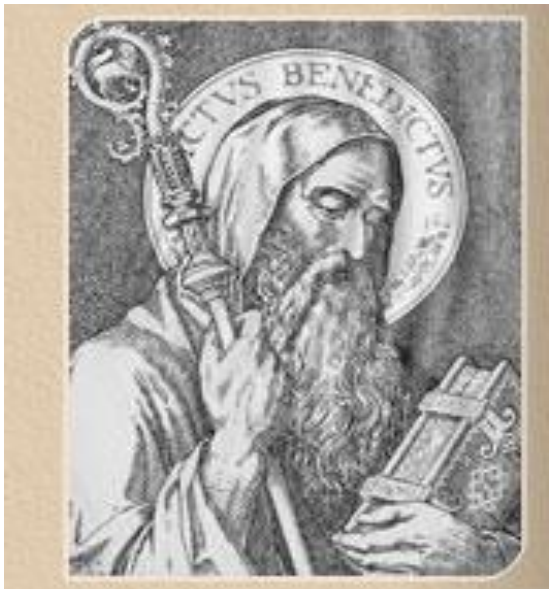

Na Monte Cassino prichádzali králi, pápeži, svetské kniežatá a iní hodnostári, ktorí hľadali u Benedikta radu a pomoc. Otvorene im vyčítal nedostatky a predpovedal budúce udalosti (dnes: poradenstvo).

V nasledujúcich storočiach mala benediktínska rehoľa vedúcu úlohu aj v ošetrovaní chorých. V *Regula monachorum S. Benedicti* sa na dvoch miestach pripomína starosť o chorých ako povinnosť opáta.

Obrázok č. 2 Svätý Benedikt

Z kláštora v St. Gallena (vznikol r. 820) máme zreteľné svedectvo, že nemocný človek - či už domáci mních, ale aj susedia a cudzí pútnici - ostáva v kláštornom spoločenstve, nevylučujú ho z mníšskej spoločnosti. Každý nemocný je prijatý a nachádza v kláštore ošetrenie a prípadne uzdravenie.

Starostlivosť o chorých sa prejavuje v stavebných plánoch a pôdorysoch hlavne benediktínskych a cisterciatskych kláštorov. Integrálnou časťou baziliky bol nielen kláštor, ale aj nemocnica, kúpeľňa, dom lekárov a záhrada pre pestovanie liečivých bylín. Išlo o premyslený komplex stavieb. Okrem kláštorných nemocníc vznikajú v tom čase v mestách nemocnice Svätého Ducha.[3]

Na Slovensku mali benediktíni kláštory na Skalke pri Trenčíne, na Zobore v Nitre, a v Hronskom Beňadiku, v Krásnej pri Košiciach. Slovenskí benediktíni sú aj v USA v Clevelande od r. 1927. Z rádu benediktínov vzišlo do 18. storočia 42 pápežov, 200 kardinálov, takmer 6000 biskupov a arcibiskupov, svätcov, spisovateľov a učencov.

2. 1. 2 Ján Almužník

Narodil sa okolo roku 560 na Cypre. Jeho pôvodným životným cieľom nebolo duchovné povolanie. Bol ženatý a mal deti. Keď mu však zomrela žena a deti, rozhodol sa predať majetok a celkom sa venovať Božej službe a dobročinnosti.

Jánov hlboký duchovný život a jeho charitatívna činnosť ho preslávili a stal sa melchitským patriarchom v Alexandrii, v Egypte. Za nekonečné skutky dobročinnosti ho začali

[2] Porov. ONDRUŠ, R., 1982. Blízki Bohu i ľuďom 2. Ontario (Canada): Priatelia dobrej knihy, s. 221.
[3] Porov. FABIAN, A., 2006. Nevyliečiteľné choroby – vyliečiteľní ľudia. In: Človek v núdzi. Zborník z medzinárodného sympózia. Košice, Teologická fakulta KU, 2006, s. 79-90. ISBN 80-89138-56-X.

nazývať almužníkom. Dbal o to, aby duchovenstvo viedlo príkladný život (iba osobným príkladom je možné motivovať iných k skutkom milosrdenstva a dobročinnosti).

Vydal svojim kňazom príkaz, aby zrátali všetkých žobrákov, čo vysvetlil slovami: „Tých, čo vy voláte žobrákmi a chudobnými, ja volám pánmi. Naozaj ich za takých považujem, lebo oni nám môžu pomôcť do neba.“ Po zrátaní bolo v Alexandrii sedem tisíc chudobných, ktorým Ján rozdeľoval svoje príjmy.

Jeho zásluhou boli vybudované viaceré sirotince, nemocnice a pôrodnice pre chudobné ženy. Dal vybudovať aj viacero nových kostolov. staral sa aj o utečencov, ktorí prišli zo Sýrie

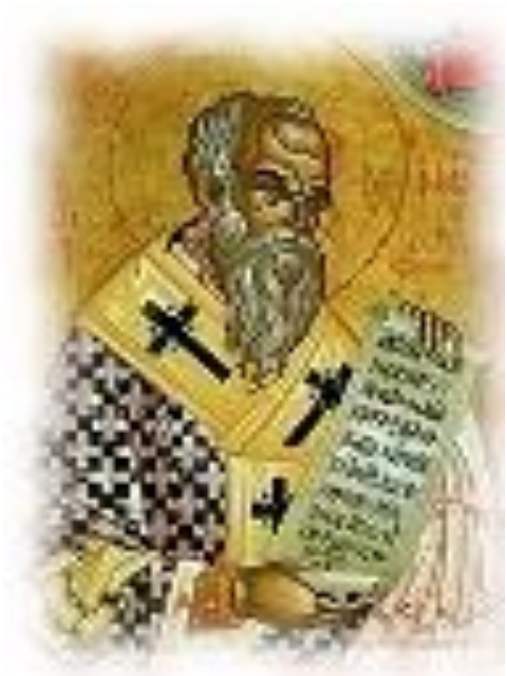

Obrázok č. 3 Svätý Ján Almužník

Zomrel okolo roku 620. Pochovali ho v Carihrade. V roku 1632 boli jeho ostatky uložené v Bratislave v Dóme sv. Martina, kde je vybudovaná aj náhrobná kaplnka. [4]

2. 1. 3 Karol Veľký

Okolo roku 800 za vlády Karola Veľkého, franského kráľa a neskôr cisára rímskej ríše (742 – 814; býval v Achene v Nemecku), bol vydaný súbor zákonov a kráľovských nariadení nazývaných kapitulare, v ktorých sa ukladá povinnosť všetkým lénnym pánom starať sa o svojich poddaných za všetkých okolností. Išlo o jeden z prvých pokusov upraviť starostlivosť o najchudobnejších občanov štátnym predpisom.

Obrázok č. 1 Franský kráľ Karol Veľký

[4] Porov. KOŠČ, S. - ANTOLOVÁ, V. 2008. Teória, prax a metódy charitatívnej činnosti. Ružomberok : PF KU,. 26.

Karol Veľký založil nové biskupstvá, nové kláštory a školy, veľmi napomohol rozvoj Cirkvi, ale zároveň sa staral aj o obsah. Preto prikázal diakonovi Pavlovi v r. 799 zostaviť Homiliár (kazateľská príručka) pre menej schopných kňazov a biskupov.

Treba vedieť, že vtedy kňazi neabsolvovali univerzitu. Ľudia nemali k dispozícii Písmo ako dnes, lebo ešte nebola tlač. Knihy sa prepisovali v kláštoroch. Kto vedel čítať a písať, bol magister.[5] Za jeho vlády sa začalo písať čitateľne upraveným písmom — karolínskou minuskulou. V kláštoroch sa opisovali diela klasických autorov, ktoré slúžili ako vzor pre správnu latinčinu. Karol povolal na svoj dvor najlepších európskych učencov. [6]

V trestnom práve (podľa Kódexu kráľa Euricha okolo 476 po Kr.) sa stanovovala za vraždu peňažná pokuta. Výška odstupného, ktoré sa platilo ako odškodné rodu zavraždeného (wergeld) sa určovala podľa spoločenského postavenia a ocenenia mŕtveho.

2. 1. 4 Templári, kartuziáni, cisterciáti, premonštráti

Sústavnejšie charitatívne aktivity boli v stredoveku záležitosťou Cirkvi. Niektoré rády sa špecializovali na pomoc chudobným a hendikepovaným ľuďom. Svoju činnosť tieto rády rozvíjali celé storočia a niektoré v nej pokračujú dodnes.[7]

Francúzski rytieri a križiaci založili v Jeruzaleme rád templárov na na ochranu pútnikov a ošetrovaniu chorých v roku 1099. Príslušníci templárskeho rádu sa zaviazali k chudobe, čistote, poslušnosti a k pomoci pri vykupovaní väzňov.

V roku 1084 založil sv. Bruno z Kolína prvý kartuziánsky kláštor blízko pri Grenobli vo Francúzsku v skalnatej oblasti Cartúsia. Zaväzoval členov žiť v askéze a samote.

V roku 1098 začala platiť regula cisterciátskeho rádu *Charta caritatis,* (Listina lásky). Zakladateľom bol sv. Bernard. Vyžadoval život v chudobe a askéze (sebazaprení).

Sv,. Norbert v tom čase založil premonštrátov v údolí Prémontré. Odtiaľ pochádza názov Pratum monstratum - Praemonstratum (z latinčiny pratum - lúka, monstratum - ukázaná; alebo z francúzštiny prémontré - "predukázaná", predurčená - podľa videnia, ktoré zakladateľ mal). Na Slovensku majú kláštor v Jasove, Košiciach, v Lelesi. V Čechách v Prahe na Strahově. Venovali sa pastorácii vo farnostiach. Ako prví uskutočnili myšlienku tretieho rádu - spojenie laikov mimo kláštora s duchovným životom bratov a sestier.

[5] Porov. RUSCONI, R. 1981. Predicazione e vita religiosa nella società italiana da Carlo Magno alla Controriforma. Torino : Loerscher, s. 30.

[6] Porov. HARENBERG, B. 1995. Kronika ľudstva. Bratislava : Fortuna Print, s. 223.

[7] Porov. KOVÁČIKOVÁ, D. 2002. Vybrané kapitoly z dejín cosiálnej práce. In: TOKÁROVÁ, A.: Sociálna práca. Prešov : FF PU, s. 80.

Obrázok č. 4 Svätý Norbert

Činnosť rehoľníkov dodnes je zameraná na rozvíjanie vedeckej a výchovnej práce pôsobením na školách všetkých stupňov Od svojich počiatkov rád vynikal aj v oblasti hospodárskeho podnikania. Medzi členmi rádu pôsobili a pôsobia mnohí významní teológovia, pedagógovia, lekári, ekonómovia a učenci z ďalších vedných odborov.

Sociálny význam stredovekých kláštorov a reholí spočíva v rozvoji pokroku proti dovtedajším poverám. Dôvera v amulety, čarodejníctvo, bosoráctvo, veštenie, hádanie osudu z Biblie - boli vtedy na dennom poriadku.

K najošklivejším stredovekým pomýleniam patria *božie súdy* (ordálie) podľa ktorých božstvo musí zasiahnuť v prospech nevinných a na vyjavenie zločinu. Germánske a slovanské národy v nedokonalom súdnictve a primitívnej viere, pri nedostatku dôkazných prostriedkov považovali Božie súdy za náhradné dôkazné prostriedky. Medzi ne patril aj *súboj* (so zbraňami očistenými exorcizmom), krížová skúška, ktorá spočívala v tom, že protivníci stáli cez omšu pri oltári s rukami vystretými a skríženými. Komu ruky skôr klesli, ten bol pokladaný za vinníka. *Skúška pri márach* - upodozrievaný vrah sa musel dotknúť mŕtvoly zavraždeného; keď sa mŕtvola pohla, alebo začala krvácať, vrah bol usvedčený z viny. Skúška *horúcou odou,* pri ktorej mal obžalovaný s holou rukou vybrať voľajaký predmet z kotla, naplneného vriacou vodou. *Skúška ohňom* - prejsť boso po žeravom uhlí, alebo strčiť ruky do rozžeravenej železnej rukavice. Keď sa nepopálil bol pokladaný za nevinného.

Rozšírenými chybami tej doby boli *pästné právo,* (právo silnejšieho) *lúpežníctvo, pomstychtivosť, ukrutnosť, pudovitosť, surová zmyselnosť, bojovnosť a opilstvo.* V ustavičných vojnách ľud zosurvel. Cirkev (kláštory a rehole) sa snažili odstrániť vyššie spomínané nešváry a zaviesť spravodlivejšie riešenie sporov.

Dôkazom toho je *boží mier* (Treuga Dei). Myšlienka pochádza z kláštora v Cluny vo Francúzsku. Pozostávala v tom, že od stredy večera do pondelka rána (čas kedy zomieral Ježiš z Nazareta) zbrane museli odpočívať. Neskôr sa k tomu počítal aj čas adventný, pôstny a niektoré sviatky svätých. Tým sa zmierňovala vojenská surovosť a prenasledovaný sa mohol ukryť. Boží mier sa ujal v celom Francúzsku, Nemecku, Anglicku a Španielsku. [8]

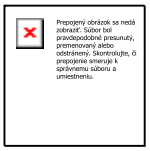

Otázky a cvičenia:

1. Prečo sa hovorí o pyramíde spoločenského poriadku v stredoveku ?
2. Na akom princípe postavil svoju inštitúciu Benedikt z Nursie ?
3. Charakterizujte spiritualitu Jána Almužníka !
4. Aké sú zásluhy Karola Veľkého ?
5. Vymenujte niektoré stredoveké rehole a sociálny význam kláštorov !

[8] Porov. ŠPIRKO, J. 1943. Cirkevné dejiny I. Martin : Neografia, s. 310.

2. 2 Žobravé rády a neskorý stredovek

2. 2. 1 Františkáni
2. 2. 2 Dominikáni
2. 2. 3 Tomáš Aquinský
2. 2. 4 Neskorý stredovek

Kľúčové pojmy:
František, Dominik, Tomáš Aquinský, prvá apoštolská charita, laické bratstvá.

2. 2. 1 Františkáni

Sv. František z Assisi, zakladateľ rádu (ktorý má viac vetiev: františkáni, kapucíni, minoriti) sa narodil okolo roku 1181 v rodine assiského obchodníka. Obdobie dospievania a roky mladosti boli plné mladíckych roztopašností. Nie nadarmo ho volali "kráľom assiskej mládeže". Ako jeho vrstovníci túžil František po rytierskej sláve. Príležitosť sa mu naskytla, keď v roku 1202 začalo Assisi vojnu s Perugiou. Bitka sa pre Assisi skončila neúspechom a František sa dostal do zajatia. Väzenie a liečenie z následkov zranenia ho prinútili zamyslieť sa nad sebou. Je to prvá etapa jeho obrátenia.

Obrázok č. 5. Svätý František

Tri roky po vojne s Perugiou sa vyberá na ďalšiu vojenskú výpravu organizovanú pápežom proti cisárovi do Apúlie. Po ceste pri Spolete začul tajomný hlas: "František, komu je lepšie slúžiť: pánovi, alebo sluhovi?" Tu František zanecháva svoju výzbroj a vracia sa do rodného mesta. Pri dlhých prechádzkach po okolí nachádza polozrúcaný kostol sv. Damiána, kde ho Pán z kríža vyzýva slovami: "František, poď a oprav môj dom, lebo sa rozpadá." Jeho rozhodnutie je radikálne. Zrieka sa doterajšieho spôsobu života a dáva sa na cestu nasledovania Ježiša Krista.

Takto sa začína Františkovo dobrodružstvo s Pánom. Zanechal všetko, rodičov, slávu, majetok, aby mohol v slobode ducha vykročiť za tým, ktorý nemal kde hlavu skloniť. Píše sa rok 1206 a František má takmer 26 rokov. Svoj život zasvätil starostlivosti o malomocných, chorých a biednych.

O dva roky k nemu prichádzajú prví bratia. V roku 1209, keď má Františkovo spoločenstvo 12 bratov, pápež Inocent III. ústne schvaľuje Prvú regulu. Bratia nevlastnia nič a cítia sa bratmi všetkého stvorenia. Všade rozsievajú pokoj a dobro. Pôsobia najmä medzi chudobnými v mestách. Chcú, aby ich volali menšími. Ľudia ich nazývali kajúcnikmi z Assisi. Jedni ich prijímali s radosťou a pod ich vplyvom menili svoj život, iní ich považovali za heretikov.

V roku 1212 prichádza za Františkom Klára - assiská šľachtičná, ktorá túži kráčať za Kristom v jeho šľapajach. Spolu s Františkom zakladá Rád chudobných panien, ktoré sa neskôr nazvú klariskami.

Pre ľudí žijúcich vo svete (laikov) zakladá sv. František Svetský tretí rád. Na Vianoce 1223 prvykrát pripravil živý betlehem, a takto dal základ dnešnej vianočnej tradícii. Bolo to v Grecciu. Rovnako je autorom aj krížovej cesty.

Dva roky pred smrťou bol obdarovaný stigmami – znakmi svojho umučenia. František v tom čase takmer oslepol a zdržiaval sa pri kostole sv. Damiána. Tu skladá Pieseň "brata Slnka". Pozemský život sv. Františka sa končí 3. októbra 1226 v Porciunkule, na mieste, ktoré František zvlášť miloval. Zomiera obklopený bratmi, požehnáva aj tých, ktorí ešte len vstúpia do rehole. Dva roky po smrti ho pápež Gregor IX. vyhlásil za svätého a v roku 1939 ho pápež Pius XII. vyhlásil za patróna Talianska. V roku 1980 ho Ján Pavol II. vyhlásil za patróna ekológov. [9]

Dejiny sociálnej práce sú o ľuďoch, ktorí veľkodušne urobili niečo pre druhých. František na svojich misiách ukazoval ľuďom slobodu od majetku. Od pradávna bol majetok príčinou sociálnej nerovnosti, nespravodlivosti a konfliktov. Františkovo riešenie chudoby nespočívalo v boji proti majetným, ale v uchopení väčších hodnôt ako je majetok: kráľovstvo Božie. Slobodu od majetku môže mať iba ten, kto - ako František - objaví nadčasové, večné hodnoty. Vďaka tejto spiritualite môže človek slúžiť núdznym.

2. 2. 2 Dominikáni

V 12. stor. sa ukázalo, že nestačilo byť len vzdelancom v kláštore, ale treba ísť medzi ľudí a učiť ich. Nestačí byť ochrancom klasickej kultúry a vďaka kláštornému skriptóriu, knižnici a dielni opisovačov (kopistov) a iluminátorov znalcom čítania a písania. Niektorí mnísi odlúčení od sveta žijúci za múrmi kláštorov, neboli na pôsobenie v novom prostredí dostatočne pripravení. Bolo jasné, že „sa už nestačí za všetkých kresťanov len modliť a postiť, ale treba ísť medzi nich a venovať sa ich náboženskej výchove“ (J. Sokol). To bola výzva pre sformovanie nových hnutí.

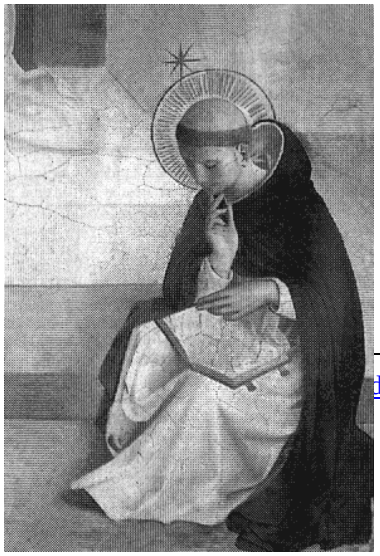

– dex.php/s

Zakladateľom Rehole kazateľov (Ordo praedicatorum) je Dominik Guzman. Narodil sa 1173 v Španielsku, Caleruege v kastílskej diecéze Osma v rodine šľachtica. Študoval v Palencii septem artes (sedem umení) a roku 1200 sa stal členom reformovanej kapituly v Osme. Zásadný význam malo pre Dominika stretnutie s albigéncami (bludári na juhu Francúzska) a s neúspešnou misiou cistercitských mníchov, ktorá sa snažila obrátiť ich. Okolo roku 1207, začína žiť podľa vzoru apoštolov a prvotnej cirkvi, aby slovom i príkladom priviedol späť na cestu pravovernosti albigénskych kacírov.

Obrázok č. 6 Svätý Dominik

Nová rehoľa ako prvá obsahovala v názve svoju orientáciu na kazateľskú činnosť. Spojili sa v nej originálne staré tradície s novými potrebami a tendenciami rozvíjajúcich sa európskych spoločenstiev. To, čím sa pred tým v mníšskej tradícii tak opovrhovalo – poznanie sveta – sa Dominikovi stalo základnou úlohou. Toto všetko a mnohé iné s pomocou novej rehole podmienilo, že došlo k hlbokej zmene v podmienkach evanjelizácie. Definitívne potvrdenie názvu novej rehole „Rád kazateľov" a aj jeho univerzálneho privilégia kázať po celom svete vpísal Honorius III. do buly z 11. februára 1218, čím napomohol jej rýchle rozšírenie.

Rehoľa sa šírila veľmi rýchlo a v roku 1358 mala spolu okolo 630 mužských a 157 ženských kláštorov a domov. Možno povedať, že hromadné zakladanie konventov sa končí v prvých desaťročiach 14. storočia. [10]

Dominik a jeho nasledovníci v Reholi kazateľov ukázali, že spása už nie je tak podmienená opovrhnutím svetom, ako snahou o jeho premenu. Takto sa dovtedajšie kresťanstvo chápané neraz ešte dosť elitársky zmenilo z náboženstva kňazov na náboženstvo všetkých ľudí.

Poslanie dominikánov v dejinách zostávalo vo všeobecnosti nezmenené a rehoľníci trávili rovnakú dobu na cestách ako v kláštoroch na rozdiel od mníšskych reholí pridŕžajúcich sa prísne svojho zavretého kláštora. Neboli závislí na jednom mieste a v ich činnosti existovali rôzne regionálne špecifiká.

V oblasti Stredomoria sa dominikáni viac angažovali v boji proti rôznym herézam. V týchto krajinách a v Anglicku začali najskôr pôsobiť na univerzitách, kde sa stali spolutvorcami scholastického myslenia a vzdelávacieho systému počas stredoveku. Veľkou mierou prispeli k tomu, že sa knižnica kresťanstva obohatila o Aristotela. V strednej a východnej Európe, kde univerzity vznikli neskôr a vieroučné problémy mali iný rozmer ako v uvedených krajinách, bolo ťažisko dominikánskej aktivity v oblasti vnútorných a vonkajších misií. V niektorých krajinách prispeli k rozvoju latinského písomníctva a vzdelania, ktoré tu nebolo tak rozvinuté ako na Západe. Ani dnes v modernom svete ich pôsobenie nestráca na aktuálnosti a stále je dosť tých, ktorí chcú svojím životom nasledovať tento ideál.

2. 2. 3 Tomáš Aquinský

[10] Porov. http://www.dominikani.sk/dejiny.html dňa 17. nov. 2010.

Narodil sa 1225 neďaleko Neapola v rodine d´Aquino. Študoval filozofiu a vstúpil do dominikánskej rehole. Neskôr študoval v Ríme, Bologni a Paríži, kde na návrh svojho učiteľa Alberta Veľkého sa stal vedúcim katedry filozofie. Zakomponoval Aristotelovu filozofiu do svojho filozoficko-teologického systému. Nazývajú ho „anjelským učiteľom“ (doctor angelicus).Napísal mnoho diel v duchu scholastiky.

Obrázok č. 7 Svätý Tomáš Aquinský

Význam scholastickej filozofie pre sociálnu prácu tkvie v odpovedí na otázku, nakoľko je oprávnené súkromné vlastníctvo, či by sa teda sociálne konflikty nedali vyriešiť rovnosťou: zobrať bohatým a dať chudobným. Základ Tomášovho učenia prevzal Lev XIII do sociálnej encykliky Rerum novarum a pri bohatstve rozlišuje oprávnené vlastníctvo a oprávnené používanie. Súkromné vlastníctvo dobier je prirodzeným právom človeka. A vykonávať toto právo je, obzvlášť v spoločenskom živote, nielen dovolené, ale absolútne nevyhnutné. "Je dovolené", hovorí svätý Tomáš, "ba nevyhnutné pre ľudský život, aby človek vlastnil dobrá." [11]

Ak sa však pýtame, aké má byť použitie týchto dobier, odpovedá Tomáš: "čo sa toho týka, človek nemá mať vonkajšie dobrá ako svoje vlastné, ale ako spoločné, aby ich ľahko mohol rozdeľovať v čase núdze druhých. Apoštol totiž hovorí: Nariaďuj bohatým tohto sveta, aby ľahko dávali a zdieľali to, čo vlastnia." [12] Istotne nikto nie je povinný prispievať druhým tým, čo je nevyhnutné pre neho a pre jeho rodinu, ba ani tým, čo nevyhnutne prislúcha a vyjadruje dôstojnosť vlastného postavenia, "pretože nik nemá žiť neprístojne." [13] Avšak po zabezpečení svojich potrieb a požiadaviek je povinnosťou tým, čo zvýši, prispieť na pomoc núdznym. "Čo zvyšuje, rozdajte ako almužnu." (Lk 11, 41)

Je pravda, že okrem prípadu krajnej nevyhnutnosti toto nie sú prikázania spravodlivosti, ale kresťanskej lásky, ktorej naplnenie určite nemožno vymáhať právnou cestou. Avšak nad ľudskými zákonmi a súdmi stojí Kristov zákon a súd, ktorý mnohorako vštepuje zvyk štedrého dávania; učí, že "blaženejšie je dávať ako prijímať'" (Sk 20, 35) a bude považovať za vec vykonanú alebo odopretú sebe samému lásku prejavenú alebo neprejavenú voči núdznym: "Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili." (Mt 25, 40)

O povinnosti vládcov Tomáš píše, že ríša je harmonickou jednotou, ktorá objíma rovnako tak najspodnejšie ako i horné triedy. Ide o spoločenský organizmus, pri ktorom nie je možné starať sa o jednu časť občanov a zanedbávať druhú. Je striktnou povinnosťou vládcov

[11] AQUINSKÝ, T. 1937. Summa Theologiae, II-II, q. 66, a. 2. Olomouc : Krystal.
[12] AQUINSKÝ, T. 1937. Summa Theologiae, II-II, q. 65, a. 2. Olomouc : Krystal.
[13] AQUINSKÝ, T. 1937. Summa Theologiae, II-II, q. 32, a. 6. Olomouc : Krystal.

vziať si na starosť blahobyt všetkých. Ak by to neurobili, bolo by to urážkou spravodlivosti, ktorá vyžaduje dať každému, čo mu patrí. Ako múdro pripomína svätý Tomáš: "Keďže časť a celok tvoria v určitom zmysle jedno, potom to čo patrí celku, patrí v určitom zmysle aj časti." [14] A tak medzi mnohými a vážnymi povinnosťami vládcov, ktorí majú na starosti spoločné dobro, na prvom mieste je povinnosť postarať sa rovnakou mierou o všetky vrstvy spoločnosti, zachovávajúc s neotrasiteľnou nestrannosťou distribučnú spravodlivosť.

2. 2. 4 Neskorý stredovek

Podporu praktickej sociálnej práce, pre ktorú sa používajú predovšetkým termíny „charitatívna práca" alebo „misijná činnosť", môžeme nájsť obsiahnutú aj v oficiálnych pápežských dokumentoch. Patria k nim napr. pápežská bula Innocenta III. (1198 - 1216), ktorá obsahuje informáciu o špecifickom cirkevnom úrade pre charitu, neskôr počas pontifikátu Gregora X. bola formálne zostavená prvá apoštolská charita - Elemosineria apostolica a pápežskou bulou Alexandra V., v roku 1409 boli upravené jej ciele a stanovy. [15]

V roku 1347 postihla Európu „čierna smrť" - morová epidémia z Orientu. Do polovice 15. stor. zasiahol mor viac ako tretinu obyvateľstva, vyľudnil celé dediny a úrodnú pôdu zmenil na pustatinu. poľnohospodárstvo sa dostávalo do hlboké krízy zavinenej zníženým odbytom a poklesom cien. Mnohí roľníci sa usilovali uniknúť do miest. zemepáni reagovali na to neraz tak, že ešte silnejšie pripútavali svojich sedliakov k pôde a obmedzili im právo voľného pohybu. Bieda a preľudnenosť v mestách podnecovali sociálne konflikty. Preto v roku 1349 v Anglicku - po epidémii vznikol zákon – zákaz opustiť územie a povinnosť pracovať

Na druhej strane vidíme vznik mnohých inštitúcií motivovaných kresťanskou láskou: nemocnice, chudobince, nálezince. V samotnom Francúzsku v 13. stor. bolo 20.000 útulkov pre chudobných a 2000 nemocníc. Mnohé cechy sa pretekali c charitatívnej činnosti. Náboženský duch, ktorý prenikal verejný, súkromný, vedecký i umelecký život budil všade tvorivé energie. [16]

Pozoruhodnou inštitúciou boli na konci stredoveku a v renesančnej dobe cirkevné bratstvá, čo boli laické združenia veriacich. Bratstvo bolo akýmsi spoločenským a náboženským klubom, obvykle spojeným a určitým kostolom. Tieto dobrovoľné združenia laikov sa rozšírili počas 14. a 15. storočia, keď ich bolo len v severnom a strednom Taliansku založených asi 420. Ich hlavnou úlohou bolo nasledovanie Krista. Členovia mali účasť na siedmych skutkoch milosrdenstva: nemocných navštevovať, hladných sýtiť, smädných napájať, nahých odievať, väzňov utešovať, mŕtvych pochovávať, a pocestným poskytovať prístrešie. Bratstvá sa špecializovali na určité funkcie. Napríklad Rímske bratstvo Šťastia svätého Jána sa staralo o odsúdených zločincov (jeho členom bol aj Michelangelo); atď.

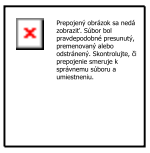

Otázky a cvičenia:

1. Ako riešil chudobu František z Assisi ?
2. Čo je prínosom Dominikánov ?
3. Aká je náuka Tomáša Aquinského o vlastníctve a zodpovednosti vládcov ?
4. Čo znamená „apoštolská charita" ?
5. Vymenujte sedem skutkov milosrdenstva !

[14] AQUINSKÝ, T. 1937. Summa Theologiae, II-II, q. 61, a. 1, ad 2. Olomouc : Krystal.
[15] Porov. LEVICKÁ, J. 1999. Náčrt dejín sociálnej práce. Trnava : FzaSP, s. 18.
[16] Porov. ŠPIRKO, J., 1943. Cirkevné dejiny I. Martin : Neografia, s. 437.

2. 3 Slovenské začiatky a charitatívna činnosť

2.3.1 Cyril a Metod
2.3.2 Štefan, uhorský kráľ
2.3.3 Rehole na Slovensku
2.3.4 Svätá Alžbeta

Kľúčové pojmy:
cyrilometodská tradícia, Štefan - uhorský kráľ, Alžbeta Uhorská.

2.3.1 Cyril a Metod

Začiatky sociálnej práce na území Slovenska sa úzko viažu na pôsobenie kresťanstva. Cyril a Metod pochádzali z Byzantskej ríše, zo Solúna (okolie bolo slovanské) a v roku 863 prišli na Veľkú Moravu. Konštatnín - Cyril zložil slovanské písmo, hlaholiku a preložil do staroslovienskej reči Evanjelium svätého Jána.

„Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh.“ Toto sú prvé slová napísané v staroslovienskej reči. Tým sa stali zakladateľmi našej kultúry.
Neskôr preložil aj potrebné bohoslužobné knihy. Ten istý jazyk zaviedli aj do bohoslužieb, so súhlasom pápeža Hadriána II. v roku 867. (dovtedy sa hlásalo trojjazyčníctvo - že iba v latinčine, géčtine a hebrejčine možno chváliť Boha). Na Veľkej Morave založili Vyššiu dvornú školu pre prípravu domáceho kňazstva.

Obrázok č. 8 Svätí Cyril a Metod

Po smrti Cyrila sa Metod stal arcibiskupom a pápežským legátom pre slovanské národy. Sociálny aspekt ich činnosti je v rozvoji vzdelania. [17]

2. 3. 2 Štefan, uhorský kráľ

Skoro tisíc rokov Slovensko bolo súčasťou štátu, ktorý sa volal Uhorsko (patrili tam aj Chorváti, Srbi, Slovinci, Rumuni atď.). Svätý Štefan, uhorský kráľ (975 - 1038) bol inteligentný panovník: najprv zjednotil maďarské kmene a donútil ich usadiť sa. Potom sa dal do budovania občianskej a cirkevnej organizácie svojej krajiny. Cirkevnoprávne rozdelil celé územie na desať diecéz, z čoho boli dve arcibiskupstvá: Ostrihom a Kalocsa. Na vidieku dal postaviť pre každých desať obcí jeden kostol. Okrem toho zakladal kláštory, aby položil základy kresťanskej kultúry. Najbližšími spolupracovníkmi mu boli benediktíni. Od pápeža dostal titul: apoštolský kráľ.

Sociálny význam rozšírenia kresťanstva bol v budovaní kláštorov, škôl a kostolov, čo znamenalo rozvoj kultúry a humanity. Dovtedy pohanským zvykom bola krvná pomsta - naproti tomu kresťanstvo učilo povinnosť odpustiť, tak ako Boh odpúšťa nám. Pohanské bolo

prinášanie ľudských obetí - v kresťanských bohoslužbách sa používa chlieb a víno. Polygamia bola pohanská - kresťanstvo hlása manželstvo monogamické a nerozlučiteľné, teda postavené na partnerstve (nedívať sa na ženu pohansky ako na vec). Proti vojnovým výpravám, spojeným s plienením a vypaľovaním iných kmeňov Karol Veľký v kresťanskom duchu zavádza stabilitu - usadiť sa, mať pôdu a zveľaďovať hospodárstvo. Povinnosť svätiť nedele a sviatky znamenala zvyšovať kvalitu vnútorného osobného života. Preto pokresťančenie znamenalo pokrok, skultúrnenie a malo sociálny rozmer - rozvoj úcty k ľudskej osobe.

Obrázok č. 9 Svätý Štefan, uhorský kráľ.

2. 3. 3 Rehole na Slovensku

Na začiatku druhého tisícročia na území dnešného Slovenska začali vznikať rehoľné rády: medzi prvými benediktíni, johaniti, františkáni, klarisky. K najstarším záznamom u nás patrí informácia z roku 1095 o založení pravdepodobne prvej nemocnice na Slovensku.

[17] Porov. ONDRUŠ, R. 1982. Blízki Bohu i ľuďom. Ontario (Canada) : Priatelia dobrej knihy, s. 200.

Nemocnicu, čiže špitál založili v Bratislave antoniti a dodnes je známy ako špitál sv. Ladislava. Pôvodné špitále, ktoré boli aj predchodcami dnešných nemocníc, slúžili vo svojej dobe ako útulky pre chudobných, chorých, starých, vdovy a siroty.

V priebehu 12. - 14. storočia na Slovensku bol otvorený pomerne veľký počet kláštorov (vo vzťahu k územnej rozlohe Slovenska).

r. 1238 - Trnava, založenie františkánskeho kláštora

r. 1250 - františkáni založili kláštor aj v Bratislava

r. 1288 - Spišské Dravce, antoniti postavili veľký kláštor s nemocnicou, ktorému podliehali všetky nemocnice v Uhorsku. [18]

Františkáni sa zaoberali starostlivosťou o deti v domovoch, ako aj o deti v elementárnych a vyšších školách. Františkáni denne rozdávali chudobným obedy a chlieb. Podľa dochovaných záznamov len v meste Trnava františkáni rozdali ročne okolo 2,5 tony chleba a až do 18.000 obedov. Klarisky sa spolupodieľali na zabezpečovaní tejto služby chudobným všade tam, kde sa čo aj na chvíľu pristavili.

2. 3. 4 Svätá Alžbeta

Alžbeta (1207 - 1231) - patrónka mesta Košice a miestnej katedrály - bola dcérou uhorského kráľa Ondreja II. z rodu Arpádovcov. Z Bratislavy odišla ako štvorročná na dvor durínskeho vládnuceho kniežaťa Hermana. Neskôr sa vydala za jeho syna Ľudovíta. Obaja, Ľudovít i Alžbeta, boli vzornými panovníkmi, ktorí zakladali chudobince, pomáhali chudobným a chorým, zamestnávali ich pri svojom dvore. Snažili sa o odstránenie sociálnej nerovnosti zmenou medziľudských vzťahov, rešpektovaním ľudskej dôstojnosti a priznaním práv každému človeku.

Obrázok č. 9 Svätá Alžbeta

[18] porov. ŠMÁLIK, Š. 1997. Boží ľud na cestách. Cirkevné dejiny. Samizdat. In: archív autora.

Obrzok. č. 10 Svätá Alžbeta

Alžbeta je známa ako krstná matka durínskych chudobných, ako opatrovateľka chorých a opustených. Vlastnoručne ich umývala a ošetrovala. V čase malomocenstva chorým dokonca poskytovala vlastnú posteľ. Dnes by sme jej činnosť pomenovali: domáca ošetrovateľská služba.

Alžbeta po smrti manžela musela opustiť durínsky dvor, bola vydedená a vzali jej aj deti, ktoré zostali na hrade. Pomocou biskupa z Magdeburgu si vybojovala aspoň tretinu dedičstva a za to postavila nemocnicu. Napriek pozvaniu otca, Ondreja II., sa do Bratislavy nevrátila, ale aj naďalej sa venovala starostlivosti o chudobných a chorých. Odkázala mu, že „vo svojej dobrovoľnej chudobe je šťastnejšia, ako on na kráľovskom dvore." Pred smrťou poprosila spovedníka aby rozdal všetko, okrem chudobných šiat v ktorých chcela byť pochovaná. Zomrela ako 24 ročná v r. 1231. [19]

Tieto príklady môžeme vnímať nielen ako ilustráciu vývoja sociálneho cítenia niektorých predstaviteľov vládnucej vrstvy, ale predovšetkým si je treba uvedomiť silu osobného príkladu, ktorý sa prostredníctvom Cirkvi šíril predovšetkým medzi ostatnými kresťanmi tej doby. Nazvať dejiny stredoveku „temným" obdobím je málo objektívne a veľmi jednostranné.

Otázky a cvičenia

1. Aký sociálny význam má misia Cyrila a Metoda na Veľkej Morave ?
2. Porovnajte kresťanstvo a zvyky pohanské za kráľa Štefana !
3. Prvé stopy sociálnej činnosti na Slovensku ?
4. Svätá Alžbeta - prečo dobročinnosť a milosrdenstvo ?

Použitá literatúra

AQUINSKÝ, T. 1937. Summa Theologiae, II-II, q. 66, a. 2. Olomouc : Krystal.

FABIAN, A. 2006. Nevyliečiteľné choroby – vyliečiteľní ľudia. In: Človek v núdzi. Zborník z medzinárodného sympózia. Košice, Teologická fakulta KU, 2006, s. 79-90.

HARENBERG, B. 1995. Kronika ľudstva. Bratislava : Fortuna Print, s. 302.

KOŠČ, S. - ANTOLOVÁ, V. 2008. Teória, prax a metódy charitatívnej činnosti. Ružomberok : PF KU,. 26.

KOVÁČIKOVÁ, D. 2002. Vybrané kapitoly z dejín cosiálnej práce. In: TOKÁROVÁ, A.: Sociálna práca. Prešov : FF PU, s. 80.

LEVICKÁ, J. 1999. Náčrt dejín sociálnej práce. Trnava : FzaSP, s. 18.

ONDRUŠ, R. 1982. Blízki Bohu i ľuďom 2. Ontario (Canada): Priatelia dobrej knihy, s. 221.

RUSCONI, R. 1981. Predicazione e vita religiosa nella società italiana da Carlo Magno alla Controriforma. Torino : Loerscher, s. 30.

ŠPIRKO, J. 1943. Cirkevné dejiny I. Martin : Neografia, s. 310.

ŠMÁLIK, Š. 1997. Boží ľud na cestách. Cirkevné dejiny. Samizdat. In: archív autora.

OLÁH, M., SCHAVEL, M. 2009. Sociálna práce - vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce. Bratislava : VŠZaSP sv. Aalžbety, s. 16-22.

[19] Porov. OLÁH, M., SCHAVEL, M. 2009. Sociálna práce - vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce. Bratislava : VŠZaSP sv. Aalžbety, s. 16-22.

http://www.minoriti.sk/index.php/sv-frantiek/428-ivotopis dňa 17. nov. 2010..
http://www.dominikani.sk/dejiny.html dňa 17. nov. 2010.